
In memoriam

Vladimir Žerjavić (1912-2001)

Pred letom dni je v Zagrebu v visoki starosti preminil znani hrvaški demograf in statistik inž. Vladimir Žerjavić. Spominjamo se ga tudi pri nas, saj je konec 80. in v začetku 90. let s svojimi raziskovalnimi spoznanji o demografskih in dejanskih človeških izgubah v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno pomembno prispeval tudi h konkretnemu in bolj sistematičnemu delu v zvezi z žrtvami vojne v Sloveniji.

Rodil se je daljnega leta 1912 v Križu pri Ivanić Gradu, diplomiral je na zagrebški ekonomski fakulteti. Pred drugo vojno je delal v lesni industriji in bančništvu, po letu 1945 pa v raznih ministrstvih in inštitutih s področja industrije in ekonomije ter tudi v zveznem centru za vzgojo vodilnih kadrov v gospodarstvu. Med leti 1958 in 1982 je bil ves čas v tujini, in sicer kot strokovnjak v službi Organizacije združenih narodov. Sprva kot svetovalec za industrijski razvoj pri vladah raznih nerazvitih dežel tretjega sveta, nazadnje kot izvedenec OZN pri ekonomskem poverjeništvu za Afriko. V okviru teh zadolžitvev se je srečeval tudi s potrebami po analizi rasti oziroma gibanja prebivalstva.

Po upokojitvi in vrnitvi v domovino se je pričel intenzivno posvečati preučevanju jugoslovanskih izgub med drugo svetovno vojno oziroma zaradi nje. Po lastni izjavi je bil glavni vzrok za to njegovo odločitev sila nezdravo stanje v tedanji jugoslovanski javnosti, posebej na relaciji med nekaterimi srbskimi in hrvaškimi kulturnimi in političnimi subjekti, kar je sicer nekako že napovedovalo dogodke v 90. letih. Povod pa mu je bilo vse pogostejše pisanje, celo v akademskih srbskih krogih, ki je, če se milo izrazimo, zelo pretiravalo v opisovanju in naštevanju srbskih žrtev na ozemlju t.i. Neodvisne države Hrvatske, konkretno posebej v Jasenovcu, kar je po neizogibni logiki tedanjega diskurza vodilo naravnost k obtožbi o genocidnosti hrvaškega naroda.

Ena od poglobitvenih postavk omenjenih diskusij je bila še vedno veljavna uradna številka o 1,700.000 žrtvah druge svetovne vojne na območju Jugoslavije. Čeprav se je neuradno o vprašljivosti te številke že dolgo govorilo, je šele Žerjavić dokončno zrušil ta, v pravem pomenu besede, mit. Z uporabo primerjalnih metod med rezultati ljudskih štetij pred oziroma po vojni, je ugotovil predvideni demografski prirast po posameznih predvojnih banovinah oziroma povojnih zveznih republikah. Pri tem mu je seveda določeno težavo povzročalo ozemlje Slovenije in Hrvatske, ki je bilo pred vojno del Italije. Demografske izgube Jugoslavije med vojno je ocenil na nekaj čez dva milijona, medtem ko je po njegovih preračunih število dejanskih žrtev, to je izgubljenih življenj, seglo za nekaj deset tisoč čez milijon. Tako je bilo število 1,700.000 pravzaprav še najbližje njegovi oceni demografskih izgub. V tem času je seveda postala že tudi vsesplošno znana zgodba o dirgirani določitvi in nato tudi "znanstveni utemeljitvi" omenjene številke, ki je

bila politično določena ob koncu vojne za potrebe reparacijske komisije in iz hotenja po prikazovanju v mednarodnem kontekstu čim večjih jugoslovanskih žrtev. Dodatna vrednost Žerjavičeve študije je razvidna tudi iz dejstva, da je približno istočasno in, kar je predvsem važno, neodvisno od njega, na zahodu izšla tudi študija Bogoljuba Kočovića, sicer srbskega političnega emigranta, ki je obravnavala isto problematiko in prišla do zelo podobnih rezultatov. Še do večjega razkoraka je seveda prišlo med njegovimi izračuni števila žrtev v Jasenovcu ter zadevnimi srb(ijan)skimi pretiravanji.

Bistvo svojih raziskav je objavil v knjigi "Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu", ki je izšla v Zagrebu že leta 1989. Toda v naslednjih letih je prišlo do novih, še hujših medsebojnih obtoževanj in končno, kot znano, do krvavega razpada Jugoslavije. Ob tem so se pojavili tudi novi oziroma na novo oživiljeni povodi za ideološkopolitične spore, kar je vse skušal Žerjavić postaviti na pravo mesto s knjigo z zgovornim naslovom "Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga" iz leta 1992, ki je izpopolnjena verzija prve knjige. V dveh izdajah je nato te rezultate izdal še v angleščini, medtem ko je o posameznih problemih in segmentih medvojne jugoslovanske drame pisal v strokovnih periodičnih publikacijah, med katerimi gre omeniti tudi njegovo študijo o demografskih vidikih uničevanja Židov v NDH.

Za nas je pomembna njegova razprava o izseljevanju iz Primorske po drugi svetovni vojni ter pregledni članek o žrtvah Slovencev in Hrvatov v Sloveniji po koncu druge svetovne vojne. Po svoje je Žerjavić povezan tudi z našimi, slovenskimi začetki bolj sistematičnega ukvarjanja z žrtvami vojne in zaradi nje. Potem ko je sekcija za sodobno zgodovino pri Zvezi zgodovinskih društev leta 1989 priredila prvo okroglo mizo o tej problematiki, je naslednje leto uredništvo revije *Borec* organiziralo o tem še posebno okroglo mizo, ki se je je udeležil tudi inž. Žerjavić. Tako je slovenska strokovna javnost dobila iz prve roke izčrpne informacije o njegovih raziskavah, z dodatnim ozirom na problematiko slovenskih žrtev vojne. Ob tem naj dodamo, da je bil njegov izračun števila žrtev za Slovenijo v seštevku vendarle prenizek, pri čemer seveda ni razpolagal z zanesljivimi konkretnimi številkami glede posameznih kategorij žrtev, nekaterih manj številnih kategorij pa niti ni upošteval. Kljub temu nam je njegova metodologija izračunavanja števila vojnih žrtev lahko vzor znanstvenega in predvsem z ideologijo neobremenjenega pristopa k tej sicer občutljivi raziskovalni problematiki. Za nas so zelo povedne tudi številke glede žrtev na območju drugih nekdanjih jugoslovanskih republik, pač zaradi zadevne globalne in strukturne primerjave. V tem duhu se prav sedaj izvaja projekt Inštituta za novejšo zgodovino "Nacionalna zbirka Žrtve druge svetovne vojne v Sloveniji in zaradi nje", v okviru katere bodo v nekaj letih poimensko popisane načeloma prav vse žrtve z ozemlja današnje slovenske države.

Boris Mlakar